

Een tweede vindplaats van de Deûle-Escaut groep in de Vlaamse Zandstreek De site van Hertsberge – *Papenvijvers 3* (gem. Oostkamp, West-Vlaanderen, België)

Joris SERGANT, Mieke VAN DE VIJVER, Hans BLANCHAERT, Hans VANDENDRIESSCHE,
Roger LANGOHR, Lien LOMBAERT, Mark VAN STRYDONCK, Mathieu BOUDIN & Alain DE WULF

Samenvatting

Proefsleuvenonderzoek in 2008 toonde aan dat te Hertsberge – *Papenvijvers 3* twee opgevulde depressies aanwezig waren. Eén van de opvullingspakketten bevatte finaalneolithisch materiaal. In 2009 werd een opgravingscampagne gestart waarbij een weefgewicht, aardewerk, silexartefacten en debitage materiaal in een (locaal) kwartsietisch gesteente werden aangetroffen. De beste parallellen voor het opgegraven materiaal werden gevonden in contexten van de Gord-Deûle-Escaut groep. Na Waardamme - *Vijvers* (Demeyere et al., 2006) is dit de tweede site behorend tot deze groep die in de valleien van de Hertsberge- en Rivierbeek wordt opgegraven.

Trefwoorden: Hertsberge, *Papenvijvers 3*, depressies, opvullingspakket, Gord-Deûle-Escaut groep.

1. Inleiding

In het kader van een herbebossingsproject in de driehoek Oostkamp-Hertsberge-Waardamme werd in 2008 door de UGent een evaluatie - en waarderingsonderzoek uitgevoerd in opdracht van de Agentschappen RO-Vlaanderen en Natuur en Bos (Van de Vijver et al., 2008). Er werd een proefsleuvenonderzoek uitgevoerd op de locatie Hertsberge – *Papenvijvers 3* waarbij naast sporen (in hoofdzaak grachtstructuren) uit de metaaltijden en recentere periodes twee depressies werden aangesneden met opvullingspakketten uit de ijzertijd en het finaal-neolithicum. In 2009 besloot de UGent in het kader van het FWO-project «Studie van de impact van het Neolithicum in de Vlaamse Zandstreek» (2008-2011) beide depressies op te graven. Omwille van administratieve problemen liep de campagne vertraging op waardoor deze nog niet kon worden afgerond. Hieronder volgt een overzicht van de voorlopige resultaten.

2. Geografische situering

Papenvijvers 3 is gelegen langs de Hertsbergebeek die in Oostkamp samenvloeit met de westelijk gelegen Rivierbeek. Beide beken maken deel uit van het belangrijkste beekstelsel tussen de Leie en Brugge. Langs de beide zijden van de twee valleien bevinden zich matig droge tot droge duingordels (tot 15 m TAW) gevormd uit dekzand afkomstig uit de alluviale vlakten. Tussen beide valleien in situeert zich een relatief vlakke zone (max. 17 m TAW) met een vrij slechte drainage door de

aanwezigheid van tertiair substraat op geringe diepte. Ten noordwesten en ten zuiden bevinden zich twee tertiaire getuigenheuvels (respectievelijk 20 en 25 m TAW).

De site *Papenvijvers 3* situeert zich op een noordoost-zuidwest georiënteerde zandrug (12 m TAW) met een droge zandbodem (Zbh). Na het verwijderen van de ploeglaag bleek dat zich bovenop de momenteel relatief vlakke zandrug twee volledig opgevulde depressies bevonden. Het gaat om een kleine, ondiepe depressie (ca. 750 m²) in het noordoosten en een grotere depressie (ca. 2.000 m²) in het zuidwesten. Beide depressies worden van elkaar gescheiden door een 15 m brede, iets hoger gelegen strook. Tussen de twee depressies en het alluvium van de Hertsbergebeek in bevindt zich een sterk geërodeerde relatief smalle zandrug die oorspronkelijk 30 à 40 cm hoger moet zijn geweest dan het huidige maaiveld. De sterke erosie zorgde ervoor dat het gros van de pre- en protohistorische nederzettingssporen verdwenen zijn.

3. Opgravingscampagnes in 2008 en 2009

In 2008 werden in totaal 17 proefsleuven aangelegd. Dertien lange, noordwest-zuidoost georiënteerde proefsleuven werden getrokken met een tussenafstand van 10 m. Vier bijkomende sleuven werden aangelegd om het verloop van een aantal grachtstructuren beter te begrijpen. Uit deze proefsleuven bleek dat er twee depressies aanwezig waren (cf. *supra*). Halfweg juli 2009 werden beide depressies machinaal afgegraven

waarbij naast de ploeglaag ook de postmiddeleeuwse opvullingspakketten werden verwijderd (die enkel aanwezig waren in de grootste depressie). Vervolgens werden de oudere opvullingspakketten met de schop verdiept waarbij de vondsten per laag werden opgegraven en driedimensioneel werden geregistreerd. De kleine depressie kon reeds volledig worden opgegraven, van de grote depressie werd totnogtoe enkel de zuidwestelijke hoek onderzocht.

Het interpreteren van de opvulling van de depressies is vrij complex mede doordat de overgangen tussen de pakketten onderling en tussen de pakketten en de natuurlijke bodem niet scherp af te lijnen zijn. Enkel waar de opvullingspakketten rusten op een A-horizont kunnen ze duidelijk begrensd worden. Vermoedelijk gaat het om eolische afzettingen ontstaan als gevolg van erosie van de aangrenzende duin, indirect of direct veroorzaakt door de mens (i.e. intensieve begrazing, landbouw,

bewoning,...). Naar onze mening kan men drie verschillende pakkettypes onderscheiden waarbij enkel de laatste twee in de kleine depressie voorkomen.

Een eerste, vrij heterogeen en discontinu pakket dat enkel vastgesteld werd in de westelijke en zuidwestelijke rand van de grootste depressie heeft een beige/oranje/grijze kleur. In deze maximaal 35 cm dikke laag werden in hoofdzaak niet bewerkte stenen, aardewerk (vroeg ijertijd en één scherf vroeg Romeins) en houtskool aangetroffen. Vuurstenen artefacten en artefacten in kwartsiet zijn eerder zeldzaam.

Dit pakket rust op een homogeen of fijngevekt grijze tot donkergrijze laag (hierna de 'bewerkte E'-laag genoemd) die enige gelijkenissen vertoont met een E-horizont. In deze laag werden naast onbewerkte stenen finaalneolithisch aardewerk, vuurstenen artefacten, debita-gemateriaal in een grof kwartsietisch gesteente en relatief veel houtskool aangetroffen. Doordat dit pakket rust

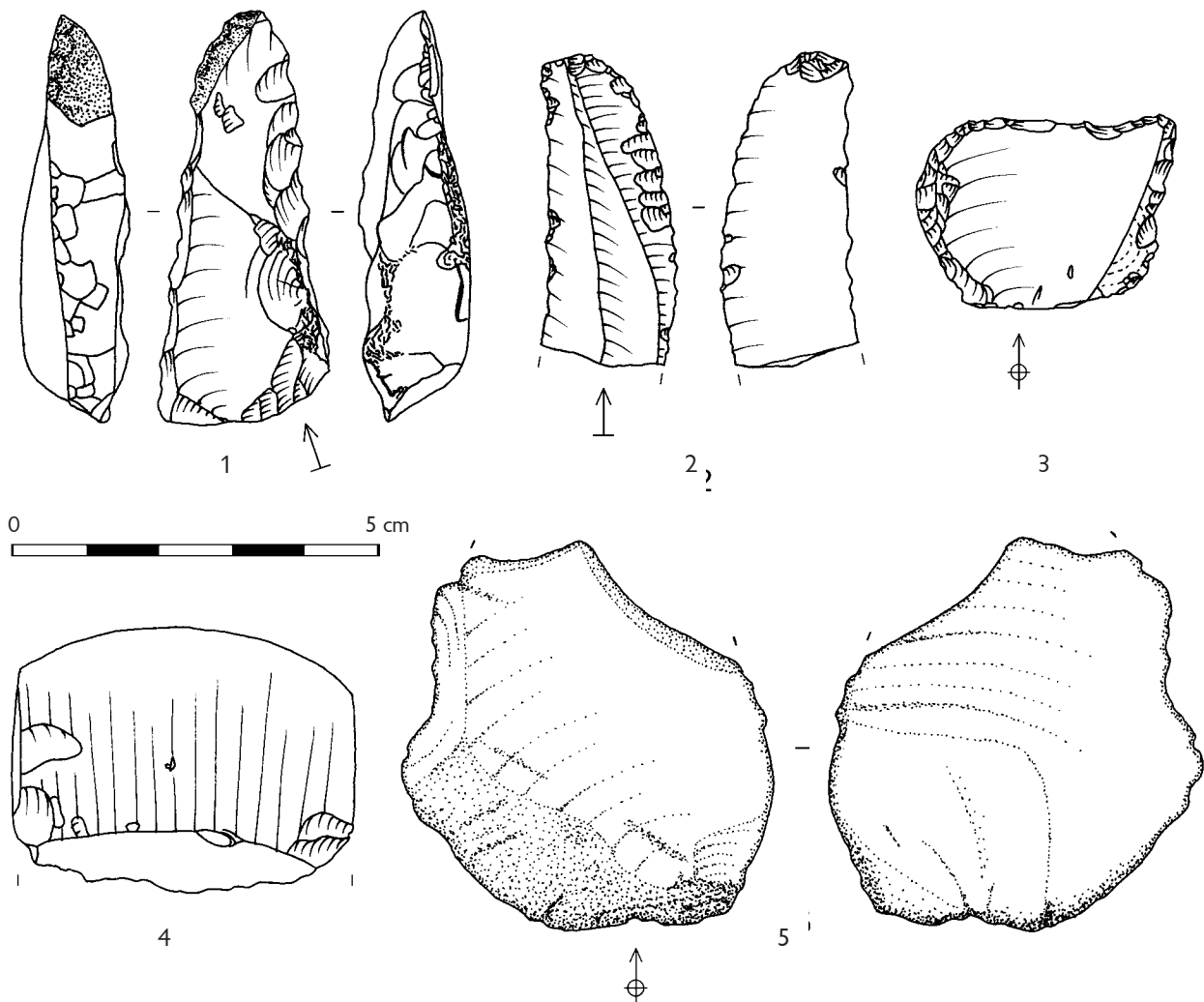

Fig. 1 — Lithisch materiaal van Hertsberge - Papenvijvers 3: vuursteen (1-4) en kwartsietisch gesteente (5).

op de door windvallen geaccidenteerde originele bodem van de depressie kan de dikte ervan schommelen tussen een paar cm en 25 cm. Op de steile noordelijke en vooral zuidelijke rand van de grote depressie worden verschillende van dergelijke lagen boven elkaar aangetroffen, van elkaar gescheiden door een stabilisatiehorizont (A-horizont). Dit pakket werd aangetroffen in het zuidoostelijke deel van de kleine depressie en in de westelijke helft van de grote depressie.

In beide depressies gaat deze laag in ondiepere gedeeltes over in een dun, bruinig soms bruinrood pakket met vage grijze vlekken dat moeilijk te onderscheiden valt van de B-horizont. Dit is onder meer het geval in het noordoostelijke en zuidoostelijke deel van de grote depressie en in het grootste deel van de kleine depressie. Hierin werden onbewerkte stenen aangetroffen evenals (ijzertijd?) aardewerk en een beperkt aantal artefacten in vuursteen en in kwartsietische steen.

4. De vondsten

Totnogtoe werden ca. 2.600 artefacten verzameld waarvan ca. 1.500 in de eerste depressie en (voorlopig) ca. 1.100 in de tweede depressie. Het gaat in hoofdzaak om (niet bewerkte?) zandstenen en kwartsietische stenen aangevuld met vuurstenen artefacten, kwartsietische artefacten, aardewerk en een weefgewicht. Enkel de kwartsietische artefacten vormen op drie plaatsen vrij dense clusters; de overige artefacttypes komen voor onder de vorm van een lichte spreiding met soms een lichte verdichting.

Hieronder worden enkel de finaalneolithische artefacten besproken. Daarnaast is er het ijzertijdaardewerk en werden op de rand van een windval enkele silexartefacten aangetroffen die mogelijk een mesolithische ouderdom hebben. In de onmiddellijke omgeving van deze artefacten werden twee kleine vuursteenkernen gevonden die hierbij kunnen aansluiten.

4.1. Vuurstenen artefacten

Voor het vervaardigen van de vuurstenen artefacten werd voornamelijk gebruik gemaakt van een heterogene groep van fijnkorrelige silexsoorten. Enkele artefacten werden duidelijk vervaardigd op keien. Grofkorrelige vuursteen of mijnsilex komen amper voor; artefacten in Grand-Pressigny of aanverwante vuursteensoorten werden (nog) niet aangetroffen.

De artefacten getuigen van een vrij rudimentaire afslagstijl. Afslagen vormen het leeuwendeel van de artefacten terwijl (micro)klingen eerder zeldzaam zijn. Binnen de weinige werktuigen (fig. 1:1-4) treffen we vooral schrabbers aan evenals enkele aangepunte of getande artefacten, *ausgesplitterte stücke*, gepolijste arte-

facten, dwarspijlen en gesteelde pijlpunten (deze laatste twee werden voorlopig enkel aangetroffen in de kleine depressie). Opvallend is het (voorlopig) ontbreken van *microdenticulés*.

4.2. Kwartsietische artefacten

In totaal werden drie clusters aangetroffen met debitage materiaal in een grofkorrelig kwartsietisch gesteente (fig. 1:5). Twee clusters waren gesitueerd in de kleine depressie en één in de grote depressie. De clusters zijn samengesteld uit grote en kleine afslagen met grote slagsplinters, brokstukken en chips. Deze artefacten lijken te wijzen op debitage ter plekke. Naast deze clusters wordt een losse spreiding van dergelijke artefacten aangetroffen in de 'bewerkte E'-laag samen met een aantal artefacten waarvan stukken zijn afgeslaan (i.e. bifaciaal bewerkte stukken [fig. 2] of artefacten die eerder lijken op kernen). Verder zijn er ook een aantal kwartsietische stenen met polijstsporen.

Aangezien dergelijke kwartsietische stenen niet in de ondergrond voorkomen te *Papenvijvers 3*, zijn zij aangevoerd. Vermoedelijk zijn ze afkomstig uit de nabije omgeving: op de zandige ruggen langs de Hertsbergebeek werden bij veldprospectie immers regelmatig (soms grote) onbewerkte stenen in deze grondstof aangetroffen.

4.3. Aardewerk en weefgewicht

Het aardewerk is 7 tot 17 mm dik en heeft een donker- of bleekbruine kleur. De verschraling bestaat in hoofdzaak uit soms grove brokken chamotte en in mindere mate organisch materiaal, brokjes steen of vuursteen (*chips* [?]). Op geen enkele scherf werd versiering aangetroffen; wel bezat één scherf een zwaar beschadigd grijpelement dat horizontaal doorboord was. Er werden weinig typische vormen aangetroffen. Enkele afgeronde/licht afgeplatte randen wijzen op emmervormige potten en één (mogelijk kort bij de rand gesitueerde) wandscherf bezit een lichte knik aan de buitenzijde (fig. 3). Tot slot werden enkele vlakke bodemscherven aangetroffen.

Het cilindrisch weefgewicht (hoogte: 11 cm, diameter: 10,5 cm; fig. 3) is licht asymmetrisch en heeft een bruine kleur aan de buitenzijde en een zwartbruine aan de binnenzijde. De doorboring meet ca. 1,5 cm.

5. ¹⁴C-datering en Ramanspectroscopie van residu op een potscherf

In de 'bewerkte E'-laag in proefsleuf 10 werd een bodemscherf aangetroffen met aan de binnenzijde zwart residu. Een infraroodanalyse van een chloroform/

methanol-extract van het residu toonde geen aanwezigheid van koolstofhoudende componenten aan. Raman-

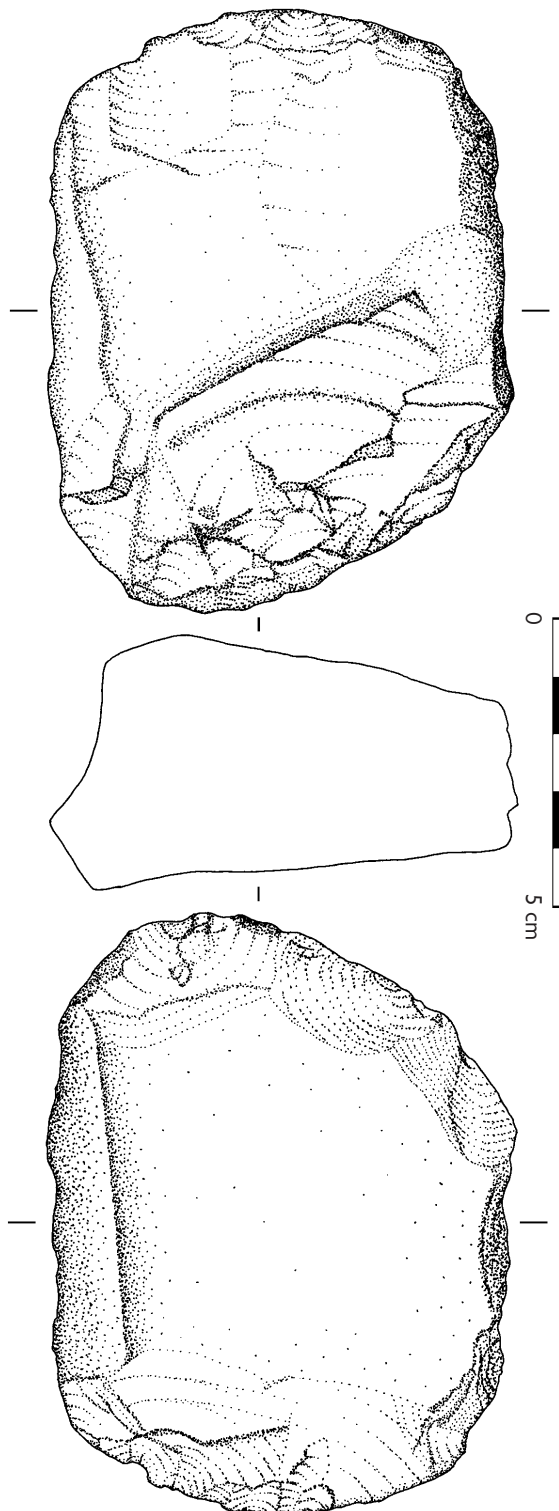

Fig. 2 — Hertsberge - Papenvijvers 3: bifaciaal bewerkt artefact in kwartsietisch gesteente.

spectroscopie van een korrel van het aankoeksel identificeerde het residu als koolstof. De oorsprong van het koolstof is onbekend: het kan zowel verkoold voedsel zijn als een andere verkoold materie die verwerkt is in de pot.

Een ^{14}C -datering op het residu leverde een te jonge datering op van 3185 ± 35 BP (of 1520-1400 calBC [95.4 % probability]). Wel dient opgemerkt te worden dat op het residu geen volledige voorbehandeling kon worden uitgevoerd: het aankoeksel loste op in natriumhydroxyde, wat zorgt voor de eliminatie van humuszuren. Humuszuren verjongen de radiokoolstof-datering en dit is hoogstwaarschijnlijk het geval voor het potaankoeksel van Hertsberge.

6. Vergelijking met andere sites

Het archeologische materiaal opgegraven te *Papenvijvers 3* vertoont verwantschap met finaalneolithisch materiaal van de Gord-Deûle-Escaut groep (Noord-Frankrijk). De meest nabijgelegen en tot vorig jaar enig bekende vindplaats uit deze periode in Zandig-Vlaanderen bevindt zich te Waardamme - *Vijvers* (Demeyere et al., 2006) op 3 km vogelvlucht van *Papenvijvers 3*. Te Waardamme werd een huisplattegrond opgegraven en in de standgreppel en paalgaten van het huis bevonden zich aardwerk, silexartefacten (waaronder een aantal *microdenticulés*, een schrabber in Grand-Pressigny, gepolijste bijl[fragment]en,...), spinschijfjes en een weefgewicht.

Parallellen voor het geknikte aardwerk (*céramique à profil segmenté*) werden aangetroffen te Annoeullin - *Rue Lavoisier* (Praud & Martial, 2000), Seclin/Houplin-Ancoisne (Piningre, 1985) en Valenciennes (Deckers & Delassus, 2009). Emmervormige recipiënten, al dan niet voorzien van grijpelementen, komen o.m. voor te Meaux - *Route de Varredes* (Brunet et al., 2004), Méaulte (Joseph et al., 2006) en Raillencourt-Sainte-Olle (Bostyn & Praud, 2000). Vergelijkbare cilindrische weefgewichten werden o.m. aangetroffen te Meaux - *Route de Varredes* (Brunet et al., 2004) en Raillencourt-Sainte-Olle (Bostyn & Praud, 2000). Clusters van debitageafval en fragmenten van maalstenen in kwartsietisch gesteente werden geattesteerd te Lesches - *Les prés de refuge* (Brunet et al., 2004) en te Annoeullin (Praud & Martial 2000); te Raillencourt-Sainte-Olle (Bostyn & Praud 2000) werden heel wat debitageafval en fragmenten van maalstenen aangetroffen in structuren. Het debitageafval wordt steevast in verband gebracht met de productie van maal- en wrijfstenen.

Ook de gelijkenissen wat betreft de inplanting tussen enerzijds *Papenvijvers 3* en anderzijds de nederzettingen van de Deûle-Escaut groep zijn opmerkelijk. Zowel in de vallei van de Schelde als van de Deûle

werden nederzettingen bij voorkeur ingeplant vlakbij ontsluitingen van silicieuze grondstoffen van goede kwaliteit (*grès, silex,...*). Ook een goede toegang tot water en tot de voedsel- en andere bronnen uit natte omgevingen speelde een belangrijke rol getuige daarvan de onmiddellijke nabijheid van rivieroevers en moerassen (Martial *et al.*, 2004: 50). Opvallend zijn de gelijkenissen qua vondstomstandigheden tussen *Papenvijvers 3* en Annoeullin (Praud & Martial, 2000) waar in een kleine depressie een pakket werd aangetroffen met daarin drie clusters met finaalneolithisch materiaal (i.e. silexartefacten, aardewerk en artefacten in *grès*). In de valleien van de Rivier- en Hertsbergebeek ontbreken wel de vruchtbare leembodems evenals de ontsluiting van vuursteen van goede kwaliteit.

7. Conclusie

De voorlopige resultaten van de opgravingen van twee depressies te Hertsberge - *Papenvijvers 3* lijken te wijzen op een finaalneolithische occupatie. De eigenlijke nederzetting bevond zich vermoedelijk op de vlakbij gelegen, sterk geërodeerde zandrug. De aansluitende depressies fungeerden niet enkel als dumpplaats maar er werden vermoedelijk ook een aantal activiteiten uitgevoerd, getuige daarvan een drietal debitageclusters van kwartsietische artefacten. Wat precies in deze grondstof werd vervaardigd is niet geheel duidelijk; mogelijk houden deze clusters verband met het modifieren van maal- of wrijfstenen. De weinige diagnostische elementen in het aardewerk evenals het

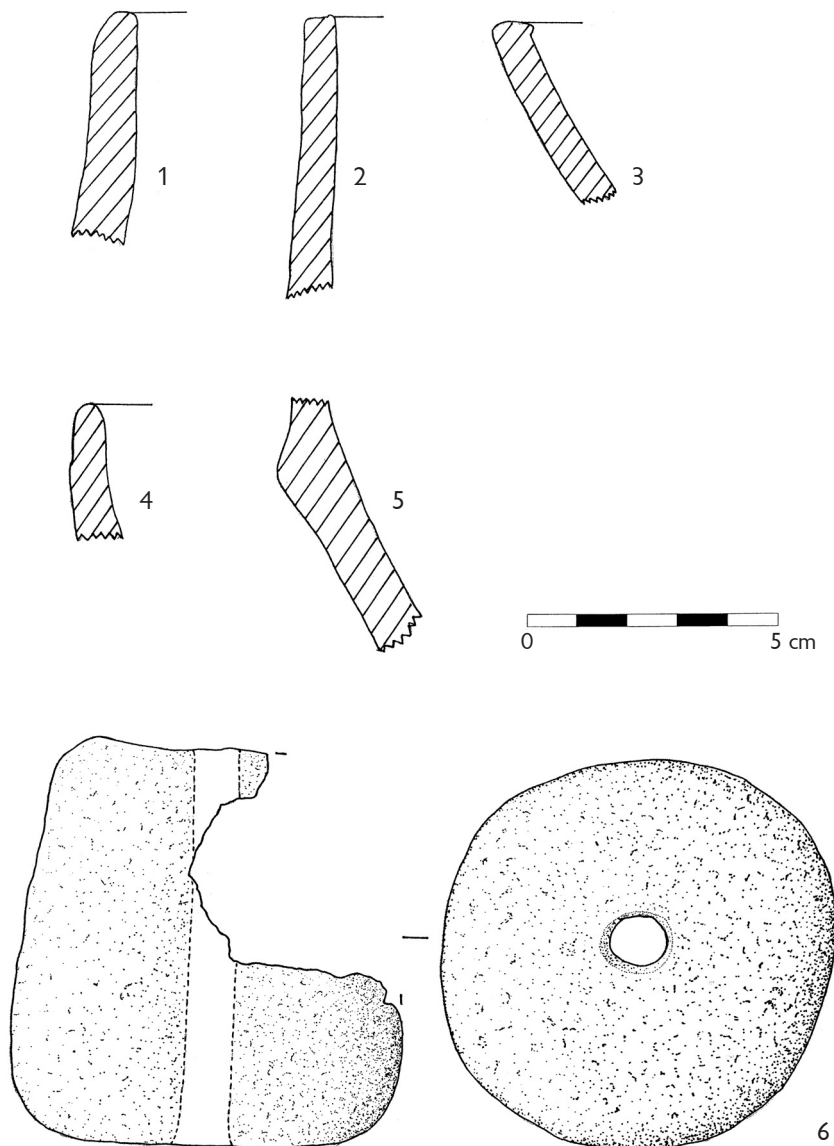

Fig. 3 — Aardewerk en weefgewicht van Hertsberge - *Papenvijvers 3*.

weefgewicht wijzen in de richting van de Gord-Deûle-Escaut groep. Het lithisch materiaal sluit daarbij aan. Een ^{14}C -datering verricht op aankoeksel aan de binnenzijde van een bodemscherf gaf een te jong resultaat (3185 ± 35 BP of 1520-1400 calBC [95,4 % probability]); vermoedelijk is dit echter te wijten aan een onvolledige voorbehandeling (cf. *supra*).

Na Waardamme - Vijvers (Demeyere et al., 2006) vormt *Papenvijvers 3* reeds de tweede site van de Gord-Deûle-Escaut groep in het beekstelsel van de Rivier- en Hertsbergebeek. Gelet de clustering van sites in de valleien van de Deûle en de Schelde valt dan ook te verwachten dat nog meer sites behorend tot deze groep aan het licht zullen komen in dit beekstelsel.

Dankwoord

Wij wensen Natuur en Bos te danken voor de logistiek ondersteuning, Ilke Werbrouck voor het inmeten van de vaste punten evenals alle stagestudenten die op het terrein hebben meegeholpen. Dit onderzoek werd uitgevoerd in het kader van het FWO-project «Studie van de impact van het Neolithicum in de Vlaamse Zandstreek» (2008-2011).

Bibliografie

BOSTYN F. & PRAUD I., 2000. Le site néolithique de Raillencourt-Sainte-Olle « Le grand camp » (Nord). *Internéo*, 3 : 119-124.

BRUNET P., ANDRÉ M.-F., BEMILLI C., BRUNET V., COTTIAUX R., DURAND J., GOSSELIN R., LE JEUNE Y. & RENARD C., 2004. Deux sites de la fin du Néolithique en vallée de Marne: Lesches « Les près de refuge » et Meaux « Route de Varreddes » (Seine-et-Marne). *Internéo*, 5 : 101-113.

DECKERS M. & DELASSUS D. (dir.), 2009. *Valenciennes. Vallée de l'Escout. Un site du Néolithique final*, Service archéologique de Valenciennes : 168 p.

DEMEYERE F., BOURGEOIS J., CROMBÉ P. & VAN STRYDONCK M., 2006. New Evidence of the (Final) Neolithic Occupation of the Sandy Lowlands of Belgium: The Waardamme «Vijvers» site, West Flanders. *Archäologisches Korrespondenzblatt*, Jahrgang 36 (2): 179-194.

JOSEPH F., DIETSCH-SELLAMI M.-F. & MARTIAL E., 2006. Découvertes du Néolithique final sur « La plate-forme aéro-industrielle de Haute-Picardie » à Méaulte (Somme), présentation préliminaire. *Internéo*, 6 : 103-110.

MARTIAL E., PRAUD I. & BOSTYN F., 2004. Recherches récentes sur le Néolithique final dans le nord de la France. In: M. VANDER LINDEN & L. SALANOVA (éds), *Le troisième millénaire dans le nord de la France et en Belgique*, Mémoire de la Société Préhistorique Française, XXXV (= *Anthropologica et Praehistorica*, 115/2004) : 49-71.

PININGRE J.-F., 1985. Un aspect de la fin du Néolithique dans le Nord de la France. Les sites de Seclin, Houplin-Ancoisne et Saint-Saulve (Nord). *Revue Archéologique de Picardie*, 3-4 : 53-69.

PRAUD I. & MARTIAL E., 2000. Une nouvelle occupation du Néolithique final dans la vallée de la Deûle à Annoeullin (Nord). *Internéo*, 3 : 131-142.

VAN DE VIJVER M., DALLE S., SERGANT J., DE MULDER G., LANGOHR R., VAN MEIRVENNE M., AMELOOT N., SIMPSON D., SAEY T., BOURGEOIS J. & CROMBÉ P., 2008. *Evaluatie en waardering van de archeologische sites Rooiveld-Papenvijvers Oostkamp (West-Vlaanderen). Juli-November 2008*, UGent Archeologische Rapporten, 17.

Joris Sergant
Mieke Van de Vijver
Hans Blanchaert
Hans Vandendriessche
Roger Langohr
Lien Lombaert
Universiteit Gent - Vakgroep Archeologie
Sint-Pietersnieuwstraat, 35
BE - 9000 Gent (België)
Joris.Sergant@UGent.be

Mathieu Boudin
Mark Van Strydonk
Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium
Jubelpark, 1
BE - 1000 Brussel (België)
Mathieu.Boudin@kikirpa.be
Mark.VanStrydonk@kikirpa.be

Alain De Wulf
Universiteit Gent - Vakgroep Geografie
Krijgslaan, 281 S8
BE - 9000 Gent (België)
Alain.DeWulf@UGent.be